

# The Project Gutenberg eBook of Skräddarne i Greiffenhagen: Julberättelse från trettioåriga kriget, by J. O. Åberg

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org). If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Skräddarne i Greiffenhagen: Julberättelse från trettioåriga kriget

Author: J. O. Åberg

Release date: August 10, 2016 [EBook #52772]

Language: Swedish

\*\*\* START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SKRÄDDARNE I GREIFFENHAGEN:  
JULBERÄTTELSE FRÅN TRETTIOÅRIGA KRIGET \*\*\*

Produced by Tapio Riikonen

## SKRÄDDARNE I GREIFFENHAGEH

Julberättelse från trettioåriga kriget

Af

**J. O. ÅBERG**

Stockholm, F. & G. Beijers förlag. 1891.

1.

Martin Luther, en af sin tids mäktigaste snillen, hade skakat påfvedömet djupt i dess grundvalar. Hans efterföljare blefvo efter hand flere, och inom kort voro de så manstarke, att de vågade bjuda österrikiske kejsaren, den katolska lärans förkämpe i Tyskland, spetsen. Det var i Böhmen, i dess hufvudstad Prag, der ännu minnesmärken efter svenskarne och Königsmark finnas, som lågan först bröt ut. Det var der, som de bömiske herrarne, ännu tiilgifne den lära, som Johan Huss, Luthers föregångare, predikat, och bland desse Mathias von Thurn, en sedermera under Gustaf Adolfs krigståg särdeles ryktbar svensk krigare, med våld drefvo kejsarens utskickade ur samlingsalarna. Därifrån spridde sig också blixtnabbt den låga, som sedan under mera än ett fjerdedels sekel förhärjade

Germanierna jord och förminskade dess befolkning i betydlig grad. Krigets lycka skiftade beständigt. An hade katolikerna, än protestanterna öfvervigten, men mest likväl de först nämnde genom sine ypperliga fältherrar Tilly och Wallenstein. Så beslöt ändtligen Danmarks krigiske monark att ila de förtryckta protestanterna till hjälp. Viljan var god, men förmågan sträckte sig icke just långt, ty genom slaget vid Lutter am Barenberge slutade hans korta fälttåg. Hans länder översvämmades af Wallensteins roflystna skaror, och det var endast med stor nöd som han erhöll fred. Till hvem skulle nu Tysklands förtryckte protestanter vända sig? Fans det väl någon, som skulle våga träda upp mot den mäktige man, som svurit en dyr ed på att intaga det hårdnackadt försvarade Stralsund, "äfvén om det vore bundet med kedjor vid himmelen?"

Ja, en sådan fans, och det var Sveriges unge konung, Gustaf II Adolf, han, som af Polens konung med våld måste tilltvinga sig konunganamnet. Han gick sommaren 1630 med en liten här, knappt 15,000 man stark, blott en obetydlighet i jemförelse med de kejsriska arméerna, modigt öfver till Tyskland, landsteg sjelfva midsommardagen på Usedom, och började ofördröjligen sitt ädla befrielseverk. Hans förtröstan stod till Gud och de tyske protestantiske furstarne, och af båda erhöll han hjälp. Hans segerbana var kort, men den var glänsande som ingen annans, och följderna deraf blefvo, att vi, den dag som i dag är kunna sitta lugna för det påfviska öfverväldet med dess despotism och dess styggelser. Det var i början af denna hans lysande segerbana, som de här nedan skildrade händelserna tilldrogo sig.

En af den lilla staden Greiffenhagens förnämsta gator var Helgonagatan, som tog sin början vid Oderfloden och derefter lopp rakt igenom staden på längden. Såsom varande en af pulsåderna i Greiffenhagen, pryddes denna gata icke blott af de förnämsta och vackraste husen, utan äfvén af de största butikerna, der de olika alstren af den tidens odling och flit voro att finna. Der utbjödo klädmäklarne sina granna tyger, der prisade vapensmederna förträffligheten hos sina vapen, en starkt efterfrågad vara i dessa oroliga tider, der ljödo också från stadens förnämsta näringsställe, "Kung Gambrinus", kroaternas och wallonernas sånger, under det stadens borgare och handtverkare mera lågmäldt utbytte sina tankar om ställningar och förhållanden.

I närheten af nämnde näringsställe låg ett vackert tvåvåningshus tillhörigt mästern Hans Wippenbach, ålderman för sitt skrå. Den vördnadsvärde mästern åtnjöt allas aktning och var äfvén förtjent af den. Hvad som också bidrog till att höja hans anseende och äfvén i viss mån sprida glans öfver hans födelsestad, var att Hans Wippenbach var en fulländad mästernsångare, som tre gånger vunnit första priset i Nürnberg, dit han begifvit sig på besök till der boende släktingar. Och äfvén nu, på gamla dagar, kunde "mäster Hans", såsom han vanligtvis benämndes, sjunga vackra saker om ett uppgifvet ämne. Dermed brukade han också vid gillen och andra högtidliga tillfällen uppbygga sina åhörare.

Men den dag, på hvars afton vi besöka den gamle, eller dagen före julaftonen 1630, sjöng icke "mäster Hans". Hans öga var sorgset och hans fjät tunga, der han med händerna på ryggen vandrade fram och åter i sitt arbetsrum, beläget en trappa upp i det ofvan nämnda huset. Han var icke heller ensam, ty i den stora och med bibliska bilder utsirade ländstolen hade hans yrkesbroder, den ett par år yngre mästern Franz Schwanenfelz, tagit plats. Denne var isynnerhet vida beryktad för sin stora kroppsstyrka och sin förmåga att handtera slagsvärdet. Också var det han, som vid alla inom staden förefallande misshälligheter, någonting vanligt, alldenstund innevånarna bestodo af protestanter och papister, anförde de förre, och nästan alltid med framgång. Nu hade han dock varit nödsakad att för egen säkerhets skull sticka svärdet i skidan sedan katolikerna blifvit honom betydligt öfverlägsne genom den hjälp de erhållit, när den kejsriska fältmarskalken von Schaumburg förlade italienaren Fernando da Capua med 2,500 man i staden. Men grämseln häröfver höll hans starka själ i ständig spänning, och dag efter dag forskade han ifrigt efter ett gynnsamt tillfälle att få utkräva en blodig hämnd på de öfvermodiga fienderna, som icke aktat för rof att två gånger utplundra hans hus, den andra gången så grundligt, att den gamle måste njuta sin hvila snart sagdt på bara golfvet.

Den ofvan nämnda dagen var Schwanenfelz mäktigt vred, och han hade kommit till sin vän endast i afsigt att riktigt få utgjuta denna sin vrede. Sedan han för den skull öfverlagt en stund och mer än en gång häftigt dragit slagsvärdet ur skidan, som ville han med ens hugga till, sade han:

"Stanna, Hans, och hör hvad jag har att säga."

Mästernsångaren gjorde halt och närmade sig den stora ländstolen, nyfiken att få höra hvad yrkesbrodern nu hade för en jobbspösa att frambära, ty af tonfallet i Schwanenfelz' röst slöt han sig till, att underrättelsen icke skulle vara af det lyckliga slaget.

Schwanenfelz fortfor:

"Den der Fernando da Capua har förtjent alla möjliga evighetens straff, och om hans bröder, och hundratals lata munkar ville läsa tusende messor för hans svarta själ, så borde dessa böner ändå icke

kunna befria honom från skärselden."

"Hur så", inföll Wippenbach ifrigt och en smula förargad. "Du talar som om du öfvergått till de påfviske igen. Hvad ha vi att skaffa med deras messor och skärseld."

"Sakta, broder", bjöd Schwanenfelz. "Du vet nog att jag är ståndaktig i vår rena lära, men ser du harmen förifrade mig och då yttrade jag ord, som ej voro öfverenstämmande med våra åsigter. Men nog är han grym, den der lömske och högmodige italienaren! Jag vill nu inte tala om hans vid dryckesbordet i förrgår afgifna löfte att inom åtta dagar tåga till Stettin och der slå hufvudet af alla de svenska generalerne; det der är bara ett tomt skryt, som ingenting har att betyda. Det är i stället verkligheten, som jag vill framhålla för dig. Du går ju sällan ut, och kan således inte få reda på så mycket som jag."

"Tala, tala", bad "mäster Hans", hvilkens harm genast lagt sig, i det han drog fram en stol och tog plats midt emot yrkesbrodern.

Schwanenfelz fortsatte:

"Du vet, att en af våra skickligaste vapensmeder, Wanfried Holtz, är varmt tillgifven vår sak. Hans pansarskjortor och harnesk äro också ifrigt efterfrågade. Nåväl, i går fick Fernando da Capua höra att Wanfried hade ett stort lager deraf undangömdt i ett magasin längre ned vid floden. Vips var den italienske röfwaren der i spetsen för ett par hundra kroater, sökte igenom magasinet från golfvet och till taket, men fann inte så mycket som en stormhatt en gång. Med ett ord: han blef så i grund lurad, som någonsin en människa kan bli det!"

"Bra, bra!" ropade Wippenbach, "men hur hade det gått till?"

"På ett mycket enkelt sätt. Wanfried hade på omvägar fått kännedom om de kejsrliches förestående besök, och som det inte ingick i hans plan att kläda upp våra motståndare med dessa förträffliga skyddsvapen, sände han sin äldste pojke, den qvicke och skicklige Gerhard, om natten med ett par båtar till Stettin. Nu i draget är väl hela lasten i svenskarnes händer, och deras officerare behöfva sannerligen inte skämmas för att draga på sig mäster Wanfrieds skjortor! De stå emot kroathuggen och wallonkulorna, om någon pansarskjorta gör det."

"Bra, bra!" utbrast "mäster Hans" för andra gången, "det ska' den gamle hederlige Wanfried ha sig ett tack och ett ärligt handslag för, och möjligtvis en sång vid det första gille, som blir efter vår befrielse."

"Äh", inföll Franz Schwanenfelz och hans ögon voro fuktiga, "han behöfver inte mera på denna jorden någon tack eller en väns ärliga handslag, och hvad sången beträffar, så hör han nog en vackrare sådan af himmelens englar."

"Hvad", skrek "mäster Hans" till och ryggade förskräckt tillbaka, "är han död?"

"Joo, så står det till, Han, den hederlige mannen, som aldrig låtit en lögn, äfven om nöden skulle gjort en sådan behöflig, komma öfver sina läppar, han sade frimodigt till den rasande kroaten, att han sändt vapnen till svenskarne, och att han gladde sig öfver, att på detta sätt kunna lägga i dagen sin kärlek till den rena lutherska läran. Och hvad följden blef, det kan du nog förstå. Han hade knappt hunnit tala till punkt, förrän kroaterna på sin anförars befällning kastade sig öfver honom, och inom ett par minuter var hans kropp så söndersargad, att hans bästa vänner icke skulle kunnat känna igen honom. Derefter upphängdes den döda kroppen i en galge utanför magasinet, och öfver hans hufvud lät da Capua sätta upp en tafla med denna inskrift: 'Gånge det så hvarje kättare, som ej hörsammar kejsarens bud!' När den vilde kroaten sedan red tillbaka fälde han hotande ord om oss och vår stad, och hvem vet om inte denna jul blir den sista, som vi få skåda i denna verld. Himmelen beskydde oss, och sände snart våra befriare oss till understöd!"

"Er bön är hörd, 'mäster Franz", hördes i detsamma en välljudande ungdomlig stämma från dörren, och innan de båda gamla hunno hemta sig från den bestörtning, som intog dem vid denne tredje persons uppträdande, hade en smärt ljuslockig yngling hastat fram till Hans Wippenbach och slagit sina armar om hans hals.

"Du här, Arnold, min son", utbrast "mäster Hans", och hans händer darrade våldsamt, då han lade dem på ynglingens hufvud. "Hvar har du varit under desse fyra dagar? Har du varit en fånge hos våra grymme fiender? Och hvad var det för ord du utkastade, när du så oförmodadt trädde in? Berätta, berätta!"

Arnold förtäljde, stående framför fadren, som ännu höll en af hans händer i sina:

"Fader, blif ej ond på mig. Jag kunde ej motstå det begär som mäktigt arbetade inom mig, nemligen

att med egna ögon se vår befriare, och, om möjligt, gifva honom del af vår belägenhet. En natt för fyra dagar sedan smög jag mig ut ur huset, kom oantastad ned till floden och följde springande dess strand. Jag ville många gånger sjunka ned af trötthet, men faran och det mäktiga begäret höllo mig uppe. I dagningen såg jag Stettins tornspiror höja sig ur dimman. Hur glad kände jag mig ej, och hur lugn blef jag inte då jag stötte på en afdelning svenska soldater. Jag trodde till en början ej mina ögon. Var det verkligen svenska soldater, desse tarflige män, af hvilka en gråskäggig krigsbuss delade med mig sitt brödstycke, då han hörde, att jag var hungrig? O, huru olika äro ej dessa krigare mot de kejsrliche! Vänligt helsade de mig, och när jag nämnde för dem min åtrå att få se deras konung, sade den gamle gråskäggige, i det han leende pekade på en man, som red förbi, och för hvilken alla blottade sina hjessor: Se der, min gosse, det är vår kung. Jag glömmmer aldrig med hvilken stolthet och på samma gång kärlek han yttrade dessa ord, och inte heller glömmmer jag, om jag ännu lefde i tusen år, de känslor, som bemäktigade sig mig. Jag har ej förmåga att redogöra för dem, men det vet jag, att en oemotståndlig makt dref mig ned på mina knä, under det mina läppar stammade några ord, dem jag ej nu kommer ihåg."

"Du har sett vår befriare", utbrast fadern med glad stämma.

"Och du har kanske äfven talat med honom?" frågade Franz.

"Ja, det har jag", svarade Arnold och hans röst darrade af sinnesrörelse. "Kungen såg mig och han vinkade åt mig att stiga upp. Jag gick fram till honom, och när jag kom inom hörhåll, frågade han mig hvem jag var och hvad jag ville. Jag berättade allt för honom, sade i hvilken belägenhet vår stad var och bad honom, och här föll jag åter på knä, att han skulle komma till vår räddning."

"Och hvad svar fick du?" inföllo de båda gamla ifrigt.

"Stig upp, min gosse", sade kungen. "Endast för Gud böjer man sitt knä. Jag är blott en svag dödlig såsom du, men om det är den Högstes vilja, skall jag inom kort komma eder och eder stad till hjälp. Res i frid tillbaka och bed våra trosförvandter, att de äro ståndaktige och ej rädas för de påviskes anklang. Gå, sade han, och såg på mig så mildt, att jag fick tårar af tacksamhet i ögonen. Men nu skola vi vara glade", utbrast den liflige ynglingen och omfamnade de båda gamle, "ty vår räddare är redan på väg!"

"Gud vare lof!", sade Hans Wippenbach och knäppte fromt händerne tillhopa. "Ännu en gång skall det kanske förunnas mig att få höra Guds rena ord predikas i våra tempel."

"Amen", inföll Franz Schwanenfelz, i det han reste sig. "Mitt svärd är slipadt tillreds, och när svensken kommer, ska' han finna mig i spetsen för de våra."

"Mig också", utbrast Arnold och hans ögon tindrade af glädje. "Men du, gamle fader, inte kan — —"

Tre hårda slag på den jernbeslagna ekporten kommo hela huset att darra. Arnold ilade fram till ett fönster, men hade knappt hunnit kasta en blick ut på gatan, förrän han förskräckt ryggade tillbaka, under det hans läppar uttalade dessa ord:

"Kroaterne!"

Nedifrån hördes också, i detsamma som slagen på porten fördubblades, en stark stämma uttala denna hotelse:

"Öppna i kejsarens namn, annars bryta vi oss in med våld!"

Den gamle Hans Wippenbach sjönk tillintetgjord ned i den ländstol Franz suttit uti. Denne deremot ryckte slagsvärdet ur skidan och hotade att sticka ned hvarenda kroat, som vågade titta in i rummet. Slutligen upplyfte "mäster Hans" det mot bröstet nedsjunkna hufvudet och sade med matt stämma:

"Arnold, gå ned och öppna. Som förståndige män tillhör det oss att böja oss för öfvermakten. Min broder", sade han till Franz Schwanenfelz, när sonen försvunnit, "det skulle vara en ren galenskap att försöka ett motstånd. Låtom oss underkasta oss detta öde. Snart är befriaren här, och då — —."

"Du har rätt", afbröt honom Schwanenfelz, i det han stack svärdet tillbaka i skidan. "De påviskes tid är snart all."

Stående midt på golvet och med armarne korsade öfver bröstet inväntade han derpå kroaterne, hvilka under grofva förbannelser hördes storma uppför trappan.

Julafton har i alla kristna länder en stor betydelse och firas såsom en glädjens, en försoningens dag. Invånarna i Greiffenhagen hade också haft för sed att helighålla denna dag, och de skulle också hafva gjort det offentligt detta år (1630), men kriget med dess förbannelser låg tungt på hvarje sinne, och gjorde att hvar och en hellre stängde sig inne med de sina, oroligt afbidande hvad som komma skulle. De öfliga katolska ceremonierna i templen hade visserligen försiggått under tillopp af en stor menniskomassa, men efter deras slut genomströfvades gatorna lika fullt af larmande soldathoppar, som tillstälde vilda uppträden och förorättade fredlige borgare, vare sig att de tillhörde vänner eller fiender. Med ett ord: de kejsarliga uppförde sig alldeles så, som de blifvit vane vid under Wallensteins anförande. De spelade herrar med ett öfversitteri, som mången gång kom flere katoliker att uppriktigt önska deras aflägsnande. Under Tillys och Wallensteins segertåg genom de rika protestantiska länderna hade soldaterna vant sig vid ett yppigt lefnadssätt. Guld aktade de ringa, ty sådant hade de mer än de behöfde. Så kom för de kejsarliga en helt annan tid. De fordom rika länderna, som de tillräckligt brandskattat, kunde icke mera tillfredsställa deras nästan omätliga behof. Der de förut varit vane att finna öfverflödet, stötte de nu på nöd och torftighet. Och ändock måste de lefva, ty kejsaren gaf dem ej någon sold. De voro hänvisade till sig sjelfve och sin egen förmåga att hjälpa sig fram. Läger man härtill att disciplinen var till ytterlighet förslappad; ja, nästan blott ett tomt ord, isynnerhet i den trupp, som Fernando da Capua hade under sitt befäl, och som till största delen bestod af utskummet af de fordom så stolta katolska härarna, så är det icke svårt att göra sig ett begrepp om hvad det folk, som råkade ut för dessa kårer, hade att utstå. Också var den fordom smått förmögna staden Greiffenhagen nästan bragt till fattigdom.

De katolska messorna hade förklingat, menigheten strömmade ut ur templen, en del för att irra omkring på gatorna, en annan del, och det, den största, för att begifva sig till sina sköflade hem. Och för dem, som tänkte på det förflutna, stod det närvarande såsom en dyster, hotande verklighet, den der i nästa ögonblick kunde falla öfver deras hjessor, och i ett nu krossa dem. Icke blott protestanter, utan äfven katoliker hade klart för sig, att de stodo på randen af en afgrund. Ett enda ord af Fernando da Capua, och de skulle störtas dit för att jemmerligen omkomma. Dagarne före julaftonen hade bud kommit om Passewalks förstöring, denna illbragd, som knappt har sitt motstycke i krigshistorien. Kanske var samma öde ämnadt Greiffenhagen.

Intet under således att stadens invånare bäfvande betraktade Fernando da Capua, der han efter messorna red genom gatorna. Intet under heller, att många i djupet af sina hjertau önskade, att jorden måtte remna och uppsluka denne rofgirige man med hans följe och allt!

I det stora af tjock tobaksrök nedsvärtade rummet på ölkrogen "Kung Gambrinus", stadens förnämsta ölställe, var på sjelfva julaftonen en stor samling folk. Der, i ena hörnet, halfsof en rusig kroat, då och då sprittande upp ur sin dvala för att draga svärdet och dermed hota de närvarande. I ett annat hörn satt den gamle wallonen, en qvarlefva från de lysande dagar, då "friedländaren" och den gamle Tilly täflade om hvem, som betydde mest, och då Tysklands förödmjukade furstar knappt bevärdigades med en blick från desse "diktatorer", hvilka till och med, om det gälde, voro nog ötvermodiga att trotsa kejsarens befallningar. Medan han tog djupa klunkar ur bågaren och bolmade digra rökhvirflar ur pipan, spejade han med skarpa ögon omkring och lyssnade med spända örhinnor om tilläfventyrs något ord, någon oförsigtig mening, som kunde tydas såsom förklenande för "hans katolska majestät", eller den påfviska läran, skulle uttalas.

Och ve den, som icke här gaf noga akt på sig sjelf. Ingenting skulle kunna rädda honom. Mellan dessa båda svärmade soldater om hvarandra, rökande, drickande och icke så sällan afgörande sina tvister med knytnäfvarne.

Utanför "Kung Gambrinus" träffades, just då larmet nått sin höjdpunkt, tre yngre borgare, goda lutheraner och i öfrigt väl ansedda handtverkare.

"Svåra tider", sade den förste, en groflemmad gevärssmed, under det han förstulet blickade in i krogrummet, hvars ytterdörr stod halföppen. "Hafven I hört den ledsamma händelsen?"

"Hvilken händelse?" sporde de två andra med en mun.

"Jaså, I ären okunniga derom. Nå, så hören då! Gamle 'mäster Hans' och Franz Schwanenfelz samt Arnold Wippenbach hafva i går afton blifvit fängslade, misshandlade och förde till fängelset. Jag hörde för en stund sedan en wallon och en kroat samtala derom, och de menade på, att deras befälhafvare nog skulle göra processen kort och låta skjuta dem."

"När?" sporde åter de båda andra gemensamt.

"I morgon på sjelfva juldagen efter messornas slut", svarade gevärssmeden. "Den fördömde italienaren tror att det var de, som öfvertalade Wanfried Holtz att sända sina brynjor, harnesk och pansarskjortor till Stettin och därför ämnar han låta dem få samma slut som den olycklige

vapensmeden."

"Det vill säga, att han först låter sina vilddjur till kroater nästan stympa dem och sedan hänga upp dem, liksom ett par grofva missdådare", inföll Robert handskmakare, under det han bet ihop tänderna af ilska.

"Troligtvis", inföll gevärssmeden; "men här är inte rådligt att stå längre. Vilddjuren der inne börja redan att törsta efter blod. Jag går hem till min stackars sjuka Annchen och mitt barn. Må hända få vi ej vara tillsammans ens öfver julhelgen, ty det säges att Fernando da Capua ännu rasar häftigt vid tanken på de der båtlasterna, som Gerhard lyckades komma undan med, och hvem vet om han ej i sin förbittring befäller sine hejdukar att sätta eld på staden och utan försköning dräpa oss. Den, som kan vanhedra Guds hus och drifva gäck med heliga ting, han kan också låna sin hand till hvilket bofstreck som helst, isynnerhet om han, såsom denne italienare, är en äkta jesuit. Farväl så länge, mine vänner! Kanske återse vi hvarandra under gladare omständig — —"

Den hederlige gevärssmeden hann icke fullborda sin mening, ty en hand, som lätt lades på hans skuldra, kom honom att hejda sin tunga och häftigt vända sig om, medan han blixtnabbt förde högra handen till läderbältet, i hvilket han dolt tvenne ypperliga dubbelpistoler af egen tillverkning. Han trodde fullt och fast, att det var en af Fernando da Capuas spioner, som hört hans ord, och som nu ville arrestera honom. Men hans vrede upplöste sig i ett enda ord af luttet förvåning.

"Gerhard!" utbrast han, och hans båda följeslagare uttalade också nästan samtidigt detta namn. "Hur kan du våga dig hit efter hvad som skett? Vet du då ej hvilket öde, som drabbat din far?"

"Jo, jag vet det", svarade ynglingen sorgsen, "och jag vet äfven, att båda hans bäste vänner, 'mäster Hans' och Franz Schwanenfelz samt Arnold äro i fångelset, misstänkte för delaktighet i min faders brott, som katolikerne kalla det."

Och vid dessa ord spelade ett bittert löje kring hans hårdt slutna läppar. Han fortfor:

"I skymningen smög jag omkring i närheten af det hus, der fångarne förvaras. Det ligger alldeles invid floden. Kunde vi blott få veta i hvilket rum de äro, så — —"

"Tala lägre, pojke", afbröt handskmakaren och lade hastigt ena handen öfver Gerhards mun. "Här ha väggarne öron."

De fyra männen drogo sig försigtigt några steg tillbaka, så att mörkret kom att ligga tätare omkring dem. Sedan de noga sett sig omkring och med tillhjälp af hörseln sökt utforska om någon lyssnare dolde sig i närheten, fortfor Gerhard:

"Jag måste till hvad pris som helst, försöka att rädda min fars trogna vänner, annars ska' jag aldrig kunna lefva en enda dag längre med lugnt samvete."

"Det är vackert af dig", sade gevärssmeden, "men det går troligen inte för sig, så länge vi ej få hjälp af svenskarne."

"Men, det är just det som vi få, och det redan i morgon", hviskade Gerhard så lågt, att en spion icke skulle kunnat höra det med mindre han stått invid talarens sida. "Jag såg i Stettin att svensken beredde sig till uppbrottet", fortfor han med samma lågmälda stämma, "och när jag frågade efter resans mål, lät man mig förstå, att den svenske kungen hade för afsigt att helsa på Fernando da Oapua och tillbringa juldagarne hos oss. Ungefär på samma gång som jag lemnade Stettin, gick den svenska förtruppen från Damm, och det är, som I veten, blott två mils väg hit."

Gevärssmeden tryckte varmt Gerhards händer, och handskmakaren stod just i beredskap att med några ord uttrycka sin glädje öfver underrättelsen, då Gerhard med ens vacklade och störtade till marken. Men gevärssmedens skarpa blickar hade redan, innan det blef för sent, upptäckt orsaken till ynglingens fall.

"Visste jag inte, att den fördömde italienarens spioner skulle stryka här omkring", utbrast han med halfhög stämma och störtade sig med all makt öfver den mörka kropp, som låg ofvanpå Gerhard, grep tag i den med hela sin kraft och slungade den ett godt stycke åt sidan. Nästan samtidigt ryckte handskmakaren upp ynglingen, mot hvars högra skuldra spionens dolkstöt hade snuddat utan att göra den ringaste skada.

Spionen var nästan ögonblickligen på benen, och hans gälla rop: "Hitåt, soldarer!" skallade så olycksbådande genom den mörka qvällen. Men det var också sista gången han uppgaf detta rop, ty med blixstens hastighet ryckte gevärssmeden en af sina pistoler ur bältet och sköt utan att betänka sig en enda sekund en kula rakt i spionens bröst. Han föll utan att gifva ett enda ljud ifrån sig.

"Nu fort undan!" skrek gevärssmeden. "Den der har utan tvifvel fått nog. Nu gäller det att se till på hvad sätt vi må komma undan!"

Ett förfärligt larm uppstod på "Kung Gambrinus" när skottet brann af. Den halfsofvande kroaten sprang upp, som om en orm stungit honom. Wallonen satte ölmuggen så häftigt i stenbordet, att den gick i kras och slängde pipan rakt i ansigtet på värden, som svärjande ref sig i pannan, der det våldsamma slaget träffade. Alla nyktrade i ett enda ögonblick till och när ropet: "Svensken kommer! svensken är öfver oss!" ljöd öfver det döfvande larmet, tumlade hela den druckna massan hals öfver hufvud ut genom dörren. Larmet på gatan blef ännu värre, i det att ute ströfvande soldathopar samlade sig. Trängseln på gatan blef snart förfärlig. Alla frågade hvarandra hvad som stod på, men ingen kunde svara derpå. Ingen observerade heller i mörkret den skjutne spionen, förrän en beriden patrull kom tillstädes med sina facklor. De undersökte platsen och träffade på den fallne. En vid kappa, som dolt hans gestalt, hade fallit tillbaka. Några officerare gingo fram för att taga liket i betraktande, men studsade ögonblickligen tillbaka.

"Hvem är det?" frågade en af dem som såg sina kamraters bestörtning, och som ej kände den fallne.

"Fernando da Capuas biktfar, franciscanermunken Ambrosius", ljöd svaret. En annan tillade genast:

"Ambrosii död ska' komma att stå denna staden dyrt. Da Capua ska' veta att blodigt hämnas sin förtrogne." Till de omkringstående kroaterna sade han: "Genomsök noga hela staden. Jag misstänker att det är vapensmeden Wanfrieds son, hvilken lär hålla sig fördold här, som föröfvat mordet. Femtio blanka dukater åt den som för honom död eller lefvande till mig."

Soldaterna skingrade sig. Somliga gingo tillbaka till "Kung Gambrinus", der värden ännu under tysta eder fortfor att gnida sin blodiga panna. Andra deremot skyndade att verkställa befallningen och länge dröjde det icke, förrän starka kroatafdelningar genomkorsade staden i alla riktningar, antastande och trakasserande hvem de mötte.

Men af flyktingarne funno de icke det ringaste spår. De hade tagit in på en sidogata, som i en annan riktning ledde ned till floden. Gynnade af mörkret kommo de oskadde ned till Oderns strand, hvarifrån en liten farkost öfverförde dem till motsatta sidan, der de åtminstone för ögonblicket voro i säkerhet.

### 3.

Det hus, i hvilket "mäster Hans", Franz Schwanenfelz och Arnold blifvit inhyste, badade sina murar i Oderflodens vatten. Det var ett gammalt, till hälften förfallet magasin, fordom förvaringsrum för spanmål, nu tomt och öfvergifvet, utom af råttorna, hvilka också med sitt "tislande och tassande" och sitt pipande läte gjorde de fångne alla möjliga förtretligheter. Men en lycka i deras bedröfvelse var att de ej blifvit åtskilde. De kunde åtminstone nu få utbyta sina tankar.

"Just en härlig julafton, den här", brummade Franz Schwanenfelz, "och till på köpet har den fördömde italienaren tagit ifrån mig värjan, så att jag inte ens har ett försvarsmedel mot de djerfva fyrfotingarne, som rädda öfver mina ben, som om de vore akrobater. Vet du, Hans, hvem jag tror att vi ha att tacka för den här mindre trefliga julafton?"

"Jag menar, att det är da Capuas biktfar."

"Ja, det är alldeles säkert. Du vet att jag aldrig kunnat se den skenhelige jesuiten utan att mitt blod svallat öfver. Nå väl, i går förmiddag gick jag som hastigast in i Johanniskyrkan för att höra på deras messa, ty jag var ordentligt förargad. Jag blef der inte heller många minuter. Vid utgåendet mötte jag pater Ambrosius, den jag skulle vilja kalla djefvulen i egen person. Han stannade när han fick syn på mig och sade: 'Hvi har du blifvit en affälling Franz Schwanenfelz? du var dock i din mannaålder den rätta heliga kyrkan varmt tillgifven'."

"Och hvad svarade ni då, mäster Franz?" inföll Arnold, då Schwanenfelz gjorde en paus.

"Jag svarade så: så länge jag var ett nöt, trodde jag på eder, men sedan jag genom att läsa bibeln och Martin Luthers skrifter fått ögonen öppna för edra fel och edra vedervärdigheter lemnade jag eder, och aldrig mera ska' jag erkänna påfvens och de late munkarnes öfvervalde."

"Bra sagdt", inföll Hans Wippenbach, "men oförsigtigt i alla fall. Det är utan tvifvel detta ditt frimodiga svar, som vi ha att tacka för att vi sitta här nu."

"Tror jag också", sade 'mäster' Franz, "ty munken gaf mig en så hatfull blick, att jag ordentligt hajade till. Troligtvis gick han genast till Fernando da Capua och berättade alltsammans. Jag vill ej önska min

medmänniska något ondt, men sannerligen vid Gud, att jag skulle ha något emot om den skurkaktige franciscanern finge pinas mer än andra i den skärseld, som både du och jag en gång trodde på, ty det är han värd."

"Far, far", utbrast Arnold, som en stund hållit på med att undersöka fängelserummet, "nu tror jag, att jag vet i hvilket rum vi befinna oss."

"Såå, jaha, du brukar ha god blick, pojke. Sjung ut med hvad du har på hjertat. Har du på samma gång kunnat finna något medel till flykt, så vore det kärkommet, ty det anar mig, att vi i annat fall ej skola se morgondagens sol nedgå."

"Om jag ej misstagit mig, så ligger vägen till flykt temligen öppen för oss", svarade Arnold, "ty några års gammalt murbruk plägar ej vara fastare, än att det utan stor svårighet kan genombrytas, och det till och med på ganska kort tid. Jag har så många gånger hört berättelsen om hur aflatskrämaren Tezels efterföljare, Arcimbaldus, som satt fängslad i detta hus, en natt vid juletid flydde undan, att jag aldrig kan glömma den. Emellan detta fönster", fortfor han och pekade på en glugg högt uppe på väggen, "och golfvet genombrot Arcimbaldus väggen och begaf sig ut. Hålet murades sedan igen och — — — men det der känner ni nog lika bra som jag ty — — —"

"Du har rätt, Arnold", afbröt Franz Schwanenfelz, i det han gjorde stora ögon. "Den der historien har jag alldeles glömt, ända till dess du nu påminde mig derom. Den kommer oss nu väl till pass, emedan den gifver oss en fingervisning till att — — —"

Mästerskräddaren tystnade då dörren i detsamma öppnades och tvenne personer inträdde. Den som gick först, bar en lampa, hvars sken ganska tydligt upplyste det lilla rummet. Arnold hade hastigt lemnat sin plats vid väggen, den han höll på att noga undersöka.

Bakom den, som bar lampan, syntes en person, tätt insvept i en fotsid kappa af purpursammet. Hela hans hållning förrådde en förnäm person. Han stannade några ögonblick framför de tre fångarne, och "mäster Hans" tyckte sig, såsom han längre fram plägade berätta, se den okändes ögon lysa som tvenne brinnande eldkol. Plötsligt sjönk purpurkappan till golfvet och framför de fångne stod en man i medelåldern och iklädd en rik italiensk riddardräkt. Hans första ord lydde:

"Känner I mig?"

"Fernando da Capua", ljöd det enstämmigt från de tre fångarnes läppar.

"Rätt gissadt", sade italienaren, i det hans läppar drogo sig till ett hånleende. "Jag har sjelf kommit hit för att bebåda eder, att eder sista dag randas i morgon, så framt I ej viljen återgå till den lära, som I öfvergifvit, nemligen den katolska. Hvad svaren I?"

"På den frågan hafva vi ej något svar att afgifva", sade "mäster Hans" med fast stämma. "Jag och min kamrat", och härvid pekade han på Franz Schwanenfelz, "äro redan till-åren komne, och hvad min son Arnold beträffar — — —"

"Ah, honom ämnar jag spara till andra tider", afbröt da Capua under ett vidrigt skratt. "Det är ondt om ungt folk nu för tiden, och kejsaren kan nog behöfva friska armar i sinom tid. Dessutom behöfver man i mitt hemland goda arbetare, och det påstås ju här i staden, att din son Arnold redan vid sina unga år är så god mästerskräddare som trots någon efter tjugo års praktik. För resten skolen I bota för pater Ambrosii död, ty det är utan tvifvel på edert föranstaltande som han för en timme sedan blef skjuten utanför 'Kung Gambrinus'."

"Ambrosius skjuten! Den skenhelige skurken har således redan i qväll, på sjelfva julafton, farit till helvetet, som så länge väntat honom", utbrast Franz Schwanenfelz, i det han slog ihop händerna. "Himlen har då bönhört mig. Gud vare lofvad!"

Fernando da Oapua såg bokstaftigen ut som ett lefvande frågetecken, der han med uppspärade ögon, vidöppen mun och framåtlutad kropp afhörde mästerskräddarens utgjutelser, gångne rakt från hjertat. Rytande af raseri drog han sin värja, och hade icke "mäster" Franz så vigt kastat sig åt sidan, skulle han troligtvis icke ens fått se juldagens sol uppgå. "Mäster Hans" och Arnold hade slutit sig intill hvarandra, beredde på att dö i hvarandras armar.

Fernando da Oapua var sydländing, och het som en sådan. Hans vrede var dock snart öfvergående, icke så till vida, att den försvann; lade blott hämsko på den för ögonblicket, för att vid ett annat tillfälle låta den utbryta så mycket häftigare. Med ett iskallt hånleende kring de tunna läpparne sade han:

"Dig vill jag spara till längre fram, men då ska' du dö den kvalfullaste död, som kan upptänkas. Med detta 'längre fram' menar jag tills i morgon, och jag svär vid mitt skägg, att hvarken du eller dina



medfångar skola se nästa sol gå ned, såvida I ej återvänden i den katolska kyrkans sköte."

Fångarne svarade med en mun: "Aldrig skola vi böja våra nackar en gång till under de påfvikes ok. Heldre fördraga vi den smärtsammaste död."

Fernando da Capua log, men det var med en ond andes leende, då han redan i förväg fråssar vid tanken på sina offers qval. Sedan Italienaren ganska uppmärksamt undersökt rummet, aflägsnade han sig med en hotelse på läpparne. Längre lyssnade fångarne till ljudet af hans bortdöende steg, men när dessa försvunnit utbrast Arnold lifligt, i det han tryckte fadrens och Schwanenfelz' händer:

"Nu eller aldrig. Låtom oss försöka att genombryta muren. Med förenade ansträngningar ska' det lyckas innan dagningen. Äro vi ej frie då, är det ej lönt att vidare tänka på någon räddning."

Efter en kort bön, framsagd af "mäster Hans" med rörd och allvarlig stämma, grepo fångarne verket an.

Det var ett hårdt arbete, så mycket mera som verktyg saknades, och mörkret låg tungt öfver det af en nästan qväfvande atmosfer uppfyllda rummet. Men våra tre vänner arbetade oförtrutet. Det ena murbrukstycket efter det andra lossnade under deras händer, från hvilka blodet flöt och naglarne voro nästan bortslitne. Men de kände icke smärtorna, ty de arbetade för lifvet, för friheten.

"Bara sten, tät hopfogad", klagade Franz Schwanenfelz. "Hvar är det hål, hvarigenom Arcimbaldus flydde och som du säger ska' finnas här? Du har kanske misstagit dig. Detta rummet är ej det, som du menar."

Arnold svarade icke. Han hade fallit på knä i ett af de hörn, som vette utåt floden, och om de gamle kunnat upptäcka honom, skulle de fått se honom i sitt anletes svett arbeta invid sjelfva golfvet. Efter en stunds ömsesidig tystnad hördes ändteligen Arnolds stämma:

"Jag har alls inte misstagit mig om rummet, endast om det ställe, der hålet ska' finnas. Historien påstår, att det ska' ligga mellan gluggen der uppe och golfvet, men just här i högra vrån, här har jag funnit det. Och vet ni hvem jag har att tacka för den upptäckten?"

"Nej", sade båda de gamle med en mun.

"Jo, rättorna."

"Rättorna! Hur så?"

"Helt naturligt, tycker jag. Ni vet att här finnes godt om dylika, och om dessa icke hade någon utgång, så måste de stanna kvar här inne. Derfor började jag för en stund sedan en ordentlig jagt i mörkret efter dessa små djur, dem vi sannolikt ha' att tacka för vår räddning. Jag träffade ingen, men hörde i stället just i detta hörn ett ihållande rasslande, liksom när en ödla krälar öfver vissnadt löf. Derpå blef det tyst. Jag undersökte noga hörnet, och jag försäkrar, att jag inte lemnat en enda tum af muren oberörd. Ändteligen i sista ögonblicket sjönk min hand ett godt stycke in i muren, jag krafsade ifrigt och murbruket ordentligt söndersmulade sig under mina fingrar. Jag har funnit utgången. Den leder måhända rakt ned i Odern, men hvad gör det; bättre att i vederlag mot friheten få ett kallt bad, än att marteras af de djefvulske kroaterna. Kom hit, far och 'mäster' Franz; jag har redan lyckats göra hålet så stort, att jag kan sticka in armen ända till armbågen, och ännu har jag inte träffat på en enda sten."

De tre fångarne, för hvilka hoppet om frihet nu började randas, lade sig på knä i hörnet och arbetade som flitige mullvadar. Det lösa murbruket föll sönder som mjöl för deras händer och efter nära en timmes oafbrutet arbete kunde de höra det lätta brusset af Oderns böljor. Det var ett spännande ögonblick för våra vänner. Glädjedruckne omfamnade de hvarandra, och en varmare bön än den, som gick från deras tacksamma hjertan, har kanske aldrig uppstigit till skaparen. Efter ännu en halftimmes ansträngningar kände Arnold någonting vått på sin hand.

"Vatten, vatten", pustade han och slog sig för pannan, "men tänk om det ligger högre än rummet, hur ska' vi då komma ut? Ska' vi ej i stället utan hjälp drunkna här inne?"

"Ligger då flodens vattenyta högre än grunden till detta hus?" inföll 'mäster' Franz.

"Det tror jag inte", svarade Hans Wippenbach.

"Det är måhända endast något stänkvatten, som — — —"

"Det må vara hur som helst", afbröt Arnold lifligt. "Jag är en god simmare, likaså far och ni, 'mäster' Franz. Inte bör det afskräcka oss, om vi till och med hülle på att gräfva ända nere i flodens botten. Få vi

bara hålet så stort, att vi kunna komma ut genom det, så ska' vi nog flyta upp till ytan. Lita på det."

"Sant", bedyrade Franz Schwanenfelz, "du är ändå en präktig pojke, Arnold; ja den bäste i hela Greiffenhagen, och så sant jag i detta ögonblick lefver och andas och är utan slägtingar, ska' inte du så framt vi komma helbregda härifrån, efter min död få ärfva allt hvad jag eger och det är ändå ej så litet."

"Men råttorna, 'mäster' Franz, hvad vill ni då göra för dem, ty det är väl ändå i sjelfva verket de, som frälsat oss genom att visa oss vägen?" inföll Arnold skälmaktigt.

"Råttorna! Aldrig mera kommer min fot att trampa ihjel en dylik liten stackare, och de kattor, som jag har der hemma, ska' jag låta dränka så fort sig göra låter."

Far och son skrattade hjärtligt åt Schwanenfelz' besynnerliga tacksamhet, men de kunde ändå ej underlåta att erkänna, att de vid detta tillfälle haft dessa små djur att tacka för att hoppet om frihet blef större med hvarje minut som gick.

"Låt oss nu", sade Arnold, när skämtet öfver råttorna ändteligen afstannat, "göra hålet så bredt som det behöfs. En småsak är det nu att få luft, men jag anser, att vi böra vänta dermed tills det blir dager, så att vi kunna se hur vi arbeta."

Förslaget antogs, och den väg, som aflatskrämaren Arcimbaldus en gång röjt, var snart upptagen till sin forna bredd. Hade de, som i hastigheten en gång murade igen denna vägg, kunnat ana, att den i en icke så aflägsen framtid skulle komma att göra protestantiske fångar samma nytta som den gjort den katolske munken, månne den icke då skulle blifvit ordentligt tillmurad! Emellertid, så tänkte våra vänner, hade det icke varit en småsak för pater Arcimbaldus, att genombryta den tjocka stenväggen. Men när lifvet står på spel, blir äfven den dummaste en snillrik man i att uppfinna medel till sin räddning.

Så förgick natten. Icke ett ljud utifrån tillkännagaf att något märkvärdigt hände. Ingen soldat eller fångväktare störde heller de tre skraddarne i deras tankar.

"Sof en stund, far", hviskade Arnold; "ännu dröjer det innan dagen inträder, och förr kunna vi ej företaga något. Jag ska' vaka."

De gamles ögonlock slöto sig nästan oemotståndligt och snart slumrade de på den fuktiga marken lika godt som i sina egna sängar. Härunder företog sig Arnold att närmare undersöka det utvidgade hålet, och fann då till sin stora glädje, att det våta, som han känt på handen, endast var den fuktighet, som nödvändigt måste uppstå genom flodens närhet, och hur länge han än lyssnade fann han slutligen, att flodens vattenyta måste ligga åtminstone en half aln lägre än öppningen. Det måste alltså bli deras lott att simmande uppnå flodens motsatta strand.

Slutligen började väggen midtemot gluggen att ljusna något litet. Dagen höll alltså på att göra sitt inträde. De gamle väcktes och gjordes uppmärksamma på, att nu vore det hög tid att lägga sista hand vid arbetet. Detta gick ofantligt lätt för sig. Öppningen vidgades mer och mer, och snart kunde de i det tilltagande dagsljuset mer och mer tydligt urskilja de låga kullarne på Oders andra strand. En knapp half aln nedanför öppningen rann floden, visserligen ganska strid på sina ställen, men ändock icke häftigare, än att fångarne trodde sig kunna simma öfver.

Plötsligt ryckte Arnold till och lade hastigt sin ena hand öfver fadrens läppar, just som denne stod i begrepp att tala.

"Tyst för Guds skull", hviskade han med knappt hörbar stämma, "Jag hör årslag. Kanske att det är fiender som äro ute på rekognoscering, och i så fall äro vi förlorade, om denna öppning blir upptäckt."

Årslagen hördes nu äfven af de gamle. De närmade sig, och snart sköt bogen af en farkost tätt fram för öppningen, hvilken den stängde. Fångarne darrade i alla lemmar. Skulle deras hopp om frihet gäckas just i det ögonblick, då det var som säkrast?

"Man talar der ute i båten", hviskade Schwanenfelz, "men jag vill vara fördömd om jag kan höra hvad som säges."

En röst utifrån yttrade nu tydligt dessa ord:

"Här skulle det väl vara, eller hvad säger ni, 'mäster' smed?"

"Inte så högt", inföll en gröfre stämma. "Det kan finnas spioner äfven här, såväl som vid 'Kung Gambrinus', och det är inte säkert, om vi här skulle kunna affärda en sådan lika snabbt och lyckligt som der borta."

"Åh, dermed har det ingen fara", inföll den, som först talat. "Nog är Fernando da Capuas spioner sluge och skicklige, men inte tror jag, att de ega förmågan att klättra uppför släta stenväggar."

Arnold hade under tiden släppt det tag, som han fattat om fadrens arm och sakta krupit så långt fram i öppningen, att hans hufvud nästan vidrörde den tätt intill väggen liggande båten. Hans hjerta bultade ytterst våldsamt och för sig sjelf mumlade han:

"Skulle jag ha misstagit mig, eller är det inte vänner, som ilat till vår hjälp?"

Han var just också i begrepp att uttala ett namn, då han förekom af den stämman, som först yttrat sig. Den ljud nemligen så:

"Tag hit stången, 'mäster' handskmakare. Der uppe sitter en glugg, och om der inom finnas lefvande varelser, så ska' de väl nu svara på tecknet."

Nu kunde ej Arnold hålla sig längre, ty han hade igenkänt en bekant röst.

"Gerhard", yttrade hän därför så högt som försigtigheten det medgaf.  
"Är det du, Gerhard Holtz?"

"Hvem ropar mig?" stammade rösten i båten. "Store Gud, det är ju Arnold. Jag känner igen hans röst!"

Och innan männen i farkosten hunno hemta sig från den förvåning, som naturligtvis skulle fatta dem vid denna oväntade upptäckt, hade Arnold, vig som han var, fattat ett kraftigt tag i båtrelingen och stod inom några ögonblick framför den af bestörtning stirrande Gerhard.

"Du tror väl, att jag är ett spöke, som kommer direkt från hafvet eller underjorden", sade ändteligen Arnold, "men se der den öppning från hvilken jag kommit. En lycklig tillfällighet har gjort att vi fått samma fängelserum som munken Arcimbaldus, om hvilken du vet att det berättas, att han brutit sig ut genom muren. Vi ha träffat på denna utgång, visserligen igenmurad, men dock snart upptagen. Den andra lyckliga tillfälligheten var, att du kom att stanna just utanför denna öppning. Innanför befinna sig min far och Franz Schwanenfelz, och — — —"

"Det är då verkligen du, Arnold", afbröt Gerhard, som nu först hann fatta sig. "Gud vare lofvad, som ledde oss denna väg. Säg fort till de gamle, att de skynda sig. De kejserlige ha redan börjat röra på sig, och för att komma i säkerhet, måste vi passera förbi deras poster på väg norrut."

Det dröjde icke länge förrän de båda mästerskräddarne också sutto i båten, der de hjertligt helsades af sina vänner, såsom återkomne till lifvet. Med friska och kraftiga årtag drefs den lätta farkosten mot norr, och det såg ut som om den obehindradt skulle få passera, då den vid en smal utskjutande udde plötsligen hejdades af anropet: "Wer da?"

I det samma utvecklade sig en trupp walloner på stranden, knappt tjugo alnar från flyktingarne.

"Se der är da Capua sjelf", skrek Gerhard och pekade på en ryttare, som i sporrstreck närmade sig floden. "Han har kanske känt igen oss. Ned i båten ty på ögonblicket smäller det!"

En salfva skrälde och en kula träffade handskmakaren i armen.

"Skräp", sade han och lindade en näsduk om den sårade lemman. "De skjuta som stympare."

"Tag den här", sade gevärssmeden och räckte åran till Arnold. "Jag vill se hur långt min kula går."

Med dessa ord ryckte han fram den laddade pistolen och tog, under det farkosten alltjemt ilade framåt, sigte på Fernando da Capua, som i spetsen för de sina skyndade längs stranden i afsigt att längre upp, der floden blef smalare, förnya försöket att bemäktiga sig flyktingarne. Skottet brann af och häst och ryttare tumlade omkull på stranden. Den senare reste sig efter några minuter, den förre deremot icke. Kulan hade inträngt i ena ögat.

"Så var inte min mening", brummade gevärssmeden en smula förargad. "Det var den fördömde italienaren jag ville åt. Men jag träffar honom väl *någon* gång, och då ska' han sannerligen få bota för min vän Wanfried Holtz' död."

Fernando da Capuas fall hade emellertid gjort så mycket, att wallonerna hejdat sitt lopp och derigenom gifvit båten ett betydligt försprång. När de märkte detta återvände de.

Och juldagens sol gick upp och kastade sitt sken öfver Oderns glittrande vågor och landets der och hvar af bländhvit snö betäckta kullar. Då tedde sig för våra flyktingars blickar en syn, den de aldrig sedermera kunde glömma. Norr ifrån syntes täta led af soldater marschera upp på kullarne, medan en

ansenlig båtflotta majestätiskt närmade sig på floden. Den förankrades. Den ena kanonen efter den andra fördes i land och inom kort öppnades från sextio artilleripjeser en fruktansvärd eld mot Greiffenhagen och dess kejserliga besättning. En sådan juldag hade sannolikt icke Fernando da Capua kunnat drömma om.

Det var Arnold, som allra först upptäckte de annalkande svenskarne.

"Nu kommer vår befriare!" ropade han. "Han höll hvad han lofvade mig! Lefve svenskarne och deras konung, och måtte segern alltid följa deras vapen!"

Glade öfver befrielsen stego flyktingarne i land, drogo upp farkosten ett godt stycke och begåfvo sig till fots mot den närmaste kullen, der Torstensson just höll på att plantera ett batteri.

4.

Under hela juldagsförmiddagen och ett godt stycke in på eftermiddagen dundrade de svenska kanonerna mot Greiffenhagen, i hvars murar bréche på bréche skötos. Detta gjorde den verkan på Fernando da Capua, att han, så fort sig göra lät, skickade all sin tross öfver till det närbelägna Gars, der den, åtminstone för tillfället, var i större säkerhet. Sedan detta var gjordt, befästade han sig på det bästa, ty han hade för afsigt att så hårdnackadt som möjligt försvara sig. Gustaf Adolph återigen hade beslutat att till hvad pris som helst taga staden, emedan de kejserlige der voro till hinder vid hans operationer. Fram på eftermiddagen hade en så vid bréche blifvit skjuten, att konungen trodde det en stormning skulle kunna vågas med hopp om framgång. För att göra sig underrättad derom iklädde sig öfverstelöjtnant Wildenstein vid gula regementet fullständigt harnesk och framgick oförfärad mot den flendtliga elden. Han kom bréchen mycket nära, tog den under några minuter i skärskådande och återvände derefter lika lugnt som han kommit.

"Nå", sade Gustaf Adolph, som icke utan oro med blickarne följt sin tappre kämpe, "hvad tror ni om saken?"

"Jo, ers majestät, låt mig få börja genast och jag ansvarar med mitt hufvud för en lycklig utgång. Visserligen ha de kejserlige innanför bréchen uppkastat en betydlig jordvall, men den bör ej kunna hindra oss särdeles mycket. Dessutom är det min åsigt, att hvad som bör göras, ska' göras snart."

"Rätt så, min käcke Wildenstein", sade Gustaf Adolph leende. "Tag ni edra musketerare. Teufel skall komma efter med pikenerarne, och så skola vi väl med Guds hjälp kunna jaga de kejserlige ut derifrån. Fältropet må blifva: 'med Guds hjälp!'"

Med dessa ord kastade konungen om sin häst och ämnade rida bort, då hans blickar föllo på Arnold, som tillika med sina följeslagare stod ett litet stycke derifrån.

"Har jag inte sett dig förut?" sporde konungen, sedan han en stund med välbehag betraktat ynglingens vackra och friska ansigte.

"Jo, i Stettin för två dagar sedan", svarade ynglingen frimodigt

"Sant", inföll konungen. "Jag lofvade att komma eder till hjälp, och nu är jag här. Är det något som I viljen, eftersom I lemnat eder stad och gått mig till mötes?"

"Eders majestät", sade nu 'mäster' Hans, i det han ödmjukt, med hatten i hand, trädde fram till konungens häst, "jag är en simpel borgare i Greiffenhagen. Här stå mina kamrater och min son, och vi bedja samtligen, att det måtte förunnas oss att deltaga i den stormning, som snart ska företagas. Vi ha lidit mycket af Fernando da Capuas roflystnad, och inte nöjd med att taga ifrån oss vårt gods och guld, ville han äfven beröfva oss lifvet därför att vi ståndaktigt höllo fast vid den lutherska läran. Vi ha lidit mycket under dessa dagar. Med så mycket större mod skola vi gå i striden, när det gäller våra barn, våra hem och vår lära. Gammal är jag visserligen, och länge var det sedan jag pröfvade min styrka mot en oväns harnesk, men ännu tilltror jag mig kunna handtera ett vapen."

"Det vare dig och dina kamrater beviljadt", sade konungen mildt efter en stunds besinnande. "Viljen I följa med musketerarne, eller kanske I bättre tycken om rytteriet?"

"Nej, jag är för gammal att sitta till häst", sade Hans Wippenbach.

"Jag också", bedyrade Franz Schwanenfelz.

"Skulle ingenting ha emot att krypa upp på en häst", inföll handskmakaren, "men inte gör jag det

utan sällskap!"

"Inte jag heller", pustade gevärssmeden.

Gustaf Adolph log åt de hedervärde borgarnes öfverläggning. När han tyckte att den var slutad, kallade han på en officer och befalde honom att gifva greiffenhagenborna de vapen, som de sjelfve behagade.

"Jag beklagar verkligen Fernando da Capua, om han råkar ut för den här", sade gevärssmeden, i det han svängde öfver sitt hufvud ett tungt slagsvärd.

Hvar och en hade något att säga om sitt vapen, och troligtvis skulle de oakadt sin ifver gått miste om deltagandet i stormningen, så framt icke Wildenstein sjelf påmint dem derom.

"Nu gäller det!" ropade han, då han i spetsen för sina musketerare ilade fram mot bréchen. "Låt se att ni står er som tappre karlar!"

Handgemänget blef förfärligt, ty de krigsvane wallonerne slogos med förtviflans mod. Men det hjälpte dem föga. Fot för fot trängdes de tillbaka både från yttre muren och den inre jordvallen. Den förste, som satte sin fot på Greiffenhagens gata, var Franz Schwanenfelz. Hans väg gick öfver en hög vall af stupade walloner. Tätt i hans spår följde 'mäster' Hans, gevärssmeden, handskmakaren, Arnold och Gerhard. Deras klingor dröpo af wallon- och kroatblod. Ännu voro de osårade.

"Se der", utropade plötsligt Arnold, "der står Fernando da Capua!"

Franz Schwanenfelz rusade fram; likaså Hans Wippenbach, gevärssmeden och handskmakaren, men framför dem var ändå Gerhard, den mördade vapensmedens son.

"Mig tillhör han!" ropade ynglingen med stark stämma och en sådan värdighet i sina drag, att de andre mot sin vilja gåfvo honom rum. "Kom i håg, att han grymt lät döda min far. Nu vill jag hämnas!"

Med dessa ord nedhögg den käcke ynglingen, sida vid sida följd af Arnold, tvenne i vägen stående walloner och störtade lös på Fernando da Capua, som i första ögonblicket ryggade tillbaka. Men snart hemtade han sig och upptog med största kallblodighet Gerhards mest rasande anfall. Striden blef het. Da Capua fick förstärkning, likaså våra vänner.

"Ha", röt plötsligt Fernando da Capua till, "ska' — jag dö för din hand eländige kättare, så — —"

Längre kom han icke. Värjan föll ur hans hand, och en tjock blodström forsade häftigt ur ett sår i bröstet. Han föll tungt till marken och låg som död.

Walloner och kroater flydde i oordning. Skymningen hade inbrutit. Striden blef vildare. Plötsligt uppgaf Hans Wippenbach ett skri af smärta och föll medvetslös i sonens armar. Och många minuter dröjde det icke, förrän ett liknande skri hördes från Franz Schwanenfelz' läppar. De båda yrkesbröderna fördes hem till Wippenbachs hus. Deras sår voro svåra, men läkaren trodde dock att de ej skulle medföra lifvets förlust.

Mörkret afbröt striden. Svenskarne voro herrar öfver staden, Redan andra dagen utrymde de kejsrliche frivilligt Gars, dock först sedan de stuckit det i brand, de flydde i oordning söderut, flydde för "snömajestätet" och hans soldater.

De båda mästerskräddarne tillfrisknade småningom och lefde länge, aktade och ärade af alla.

Den 12 november två år derefter kom till Greiffenhagen underrättelsen om Gustaf Adolphs död vid Lützen. Der, såväl som i hela det protestantiska Tyskland, väckte denna sorgpost allmän bestörtning. En sorgegudstjenst hölls i Greiffenhagens tempel och efter dess slut uppsteg "mäster" Hans Wippenbach, sjöng som fordom i Nürnberg ett drapa till minne öfver befriaren af deras stad och prisade i konstiga versmått hans dygder. Sedan den tiden blef den gamle mästersångarens tunga förstummad för sång. Ingen hörde honom mera sjunga.

Men långt efter det de båda mästerskräddarnes stoft multnat, långt efter det vårdarne på deras grafvar förvittrat, lefde deras minne i Greiffenhagen, och ännu finnes der troligtvis mången gammal person, som kan påminna sig i sin ungdom hafva hört deras tapperhet och deras trohet omtalas.

Fernando da Capuas löfte att komma till Stettin besannades. Men han kom ej dit för att "toppa hufvudet af de svenske generalerna", utan för att dö af sina sår.

Arnolds och Gerhards vänskap blef fortfarande varaktig. De öfvertogo sina fäders yrken och blefvo aktade män i den stad, i hvars befrielse de tagit en så verksam del.

End of Project Gutenberg's Skräddarne i Greiffenhagen, by J. O. Åberg

\*\*\* END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SKRÄDDARNE I GREIFFENHAGEN:  
JULBERÄTTELSE FRÅN TRETTIOÅRIGA KRIGET \*\*\*

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE  
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE  
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at [www.gutenberg.org/license](http://www.gutenberg.org/license).

**Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works**

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org). If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website ([www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org)), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

## **Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™**

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org).

## **Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation**

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation’s EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state’s laws.

The Foundation’s business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the



#### **Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation**

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit [www.gutenberg.org/donate](http://www.gutenberg.org/donate).

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: [www.gutenberg.org/donate](http://www.gutenberg.org/donate)

#### **Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works**

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org).

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.